

ПОРІВНЯЛЬНА ЦИВІЛІСТИКА

УДК 347.919

DOI <https://doi.org/10.32837/chc.v0i44.453>

Вороніжський Ярослав Володимирович,

аспірант Національної академії внутрішніх справ,

старший детектив Національного антикорупційного бюро України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6377-8448>

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВИЗНАННЯ НЕОБҐРУНТОВАНИМИ АКТИВІВ І ЇХ СТЯГНЕННЯ У ДОХІД ДЕРЖАВИ

Постановка проблеми. Сьогодні не досліджено низку наукових і практичних проблем, що не сприяє ефективному застосуванню інституту визнання необґрунтованими активів і стягнення їх у дохід держави.

Так, в Україні подано лише два позови щодо застосування зазначеного механізму. Однією із причин цього є недостатнє теоретичне вивчення практичних проблем у розрізі досвіду зарубіжних країн.

Аналіз останніх досліджень. В іноземній науковій доктрині вивченню механізмів протидії незаконному збагаченню приділяли увагу: Л. Бартельс, Й. Бушт, Т. Бергер, М. Матіас, М. Моралес, Л. Музіла, С. Бікеліс, Дж.Р. Болз, Д. Вілшер, Д. Дінанті, Д.Д.Я. Таріна, Р. Жюльєн, К. Кінг, М. Коллінз, А.-М. Маугері, Х. Нугрохо, Т. Оке, М. Сімонато, М. Тромм, У.Я. Уодедж та ін. У вітчизняній науковій літературі – А.А. Вознюк [1, с. 79–89], І.В. Гловюк [2, с. 16], В.Ю. Мамницький, А.Л. Лебедева [3, с. 51–58], Н.Ю. Філатова [4, с. 233–237], О.В. Кіріяк [5, с. 431–433; 6, с. 431–433; 7, с. 469], М.І. Хавронюк [8, с. 4–5], Н.М. Навальнева [9, с. 121–125] Т.М. Хутор [10, с. 64–66] Д.Г. Михайленко [11, с. 170–178].

Формулювання цілей статті. Інститут визнання необґрунтованими активів і стягнення їх у дохід держави (далі – ВНА) потребує більш глибокого наукового вивчення причин низького його практичного використання та наукового дослідження його правозастосовчих аспектів у розрізі досвіду іноземних держав, що дозволить виокремити особливості та спільні риси його застосування, в тому числі порівняно із законодавством України, а також покращити можливості для його застосування.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Як відомо, процедуру визнання активів необґрунтованими та їх стягнення у дохід держави (далі – ВНА) вперше запроваджено у США, Великій Британії та Ірландії щодо злочинів у сфері незаконної торгівлі наркотичними речовинами та прекурсорамі. У Великій Британії вказаний захід отримав назву «цивільна конфіскація».

Надалі вказаний інститут введено в дію в Алжирі, Афганістані, Бахреїні, Білорусі, Болгарії, Бразилії, Гондурасі, Греції, Індонезії, Іспанії, Італії, Колумбії, Маврикії, Мадагаскарі, Малайзії (тільки в разі злочинів, пов'язаних з наркотиками), Мальті, Марокко, Мексиці, М'янмі, Намібії, Норвегії, Об'єднаній Республіці Танзанія, Польщі, Португалії, Таїланді, Тунісі, Туреччині, Узбекистані, Філіппінах, Чеській Республіці, Швейцарії (у випадках вчинення злочину злочинною групою), Еквадорі та Південно-Африканській Республіці.

В Україні конфіскацію непояснених активів запроваджено внесенням змін до ст. 290 Цивільного процесуального кодексу України відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» від 31 жовтня 2019 р. № 263-IX [12].

Основоположними для імплементації зазначеного механізму в Україні стали Конвенція ООН протикорупції від 31 жовтня 2003 р. [13] і директива Європейського парламенту і Ради 2014/42/ЄС від 03 квітня 2014 р. «Про заморожування та конфіскацію засобів і доходів, одержаних злочинним шляхом, в Європейському Союзі» [14].

У науковій літературі сформовано два основні напрямки протидії незаконному збагаченню державних службовців: 1) криміналізацію незаконного збагачення; 2) застосування до активів, непідтверджених законними доходами, конфіскації поза кримінальним переслідуванням особи [1, с. 79].

За висновками Д.Г. Михайленка, сьогодні існує чотири варіанти вирішення питання з несприятливими правовими наслідками незаконного збагачення (у моделі ст. 20 Конвенції) для чиновника: 1) не пов'язувати із незаконним збагаченням настання будь-яких юридичних наслідків і перенесення несприятливих заходів для відповідного суб'єкта у площину політичної відповідальності (такий підхід застосовується, зокрема, в Італії); 2) встановлення дисциплінарної відповідальності за незаконне збагачення; 3) запровадження інституту конфіскації «in rem» щодо коштів, легальність походження яких не можна пояснити; 4) криміналізація незаконного збагачення [11, с. 178].

Отже, запровадження інституту конфіскації «in rem» щодо коштів, легальність походження яких не можна пояснити, є лише одним із засобів протидії корупційним правопорушенням державних службовців та осіб, пов'язаних із ними.

Сьогодні принцип непорушності права власності закріплено у всіх європейських країнах. Так, відповідно до ст. 544 Цивільного кодексу Франції власність є правом користуватися речами найбільш абсолютним чином із тим, щоб користування не було таким, яке заборонене законами або регламентами [15, с. 21]. Згідно із §90 3 Німецького цивільного кодексу власник речі може розпоряджатися річчю на свій розсуд і усувати інших осіб від будь-якого впливу на неї [15, с. 108].

Д.Г. Михайленко вважає, що, окрім подолання процесуальних перешкод, до переваг конфіскації «in rem» відносять також те, що її можна застосувати, коли: 1) злочинець має правовий імунітет, який захищає його від кримінального переслідування; 2) злочинець наділений настільки великою владою, що кримінальне переслідування дуже ускладнене або неможливе; 3) майно перебуває у третіх осіб, котрим не пред'являлося обвинувачення у вчиненні злочину; 4) злочинець визнаний невинним у скоєнні злочину через брак доказів або слабкої позиції обвинувачення, а для її ефективності потрібно передбачати можливість вилучення майна без попереднього встановлення, що 1) відповідний суб'єкт вчинив будь-який злочин і 2) майно, яке підлягає конфіскації, мало

відношення до злочинної діяльності (у цьому разі корупційної), і застосовуватися у випадках, коли суб'єкт не може раціонально обґрунтувати суттєве збільшення своїх активів, яке не відповідає його легальним доходам [11, с. 174–175]. Отже, ще у 2015 р. Д.Г. Михайленко передбачив необхідність застосування інституту ВНА ще до його введення у дію у більшості країнах світу.

Варто частково погодитися з аргументами С. Бікеліс про те, що концепція криміналізації незаконного збагачення: є суперечливою у контексті пропорційності й використання її як останнього аргумента (*ultima ratio*), може порушити право не свідчити проти себе, видається, що збір достатніх доказів незаконного збагачення у контексті стандартів кримінального доказування є надзвичайно складним завданням для сторони обвинувачення [16].

Саме впровадження механізму ВНА дозволяє не доводити, що відповідна особа вчинила злочин та те, що активи, які не можна пояснити законними доходами, пов'язані із кримінально-карною діяльністю.

Однією із найсуттєвіших відмінностей від конфіскації у межах кримінального провадження є те, що конфіскація «in rem» є речовою, а її застосування можливе без засудження особи (а в окремих державах – без обвинувачення чи взагалі кримінального переслідування) за вчинення злочину, оскільки у такому випадку переслідується не особа, а відповідне майно. Основною ідеєю такої конфіскації виступає позбавлення злочинців економічного та матеріального підґрунтя [17, с. 83].

Конфіскація необґрунтованих активів, набутих від корупційних доходів, має на меті: позбавлення корупціонерів вигод, одержаних злочинним шляхом, тобто не тільки попереджає вчинення нових злочинів, а і є стримуючим фактором для інших осіб, схильних до вчинення корупційних діянь, а також відновлення прав і інтересів, зазвичай суспільних.

Застосування інституту визнання необґрунтованими активів і їх стягнення у дохід держави має відповідати ст. 1 Протоколу № 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [18].

У своїй Резолюції № 2218 Парламентська Асамблея Ради Європи (ПАРЄ), відсилаючи до спеціального законодавства, прийнятого в Ірландії, Італії, Нідерландах і у Сполученому Королівстві вказала на необхідності зниження тягаря доказування злочинного характеру походження непояснених активів, покладеного на компетентні

органи влади, за допомогою фактичних презумпцій або, за певних обставин, де-факто перенесення тягаря доведення на іншу сторону [19].

Конфіскація, що не ґрунтується на засудженні, цивільна конфіскація, конфіскація *in rem* або судові заходи із приводу незрозумілих активів успішно пройшли ретельні перевірки у вищих судових інстанціях відповідних країн і у Європейському суді з прав людини і були визнані сумісними із правами людини, за умови наявності достатніх гарантій (включаючи повний судовий контроль за такими заходами незалежними і неупередженими судами) [20, с. 35].

Слід зауважити, що Європейський суд із прав людини (далі – ЄСПЛ) визнає конфіскацію активів поза межами кримінального провадження такою, що не суперечить презумпції невинуватості, не порушує майнових прав і заборон покарання без закону (рішення у справах «М проти Італії», «Оторіно проти Італії», «Аркурі проти Італії», «Рієла та інші проти Італії», «Батлер проти Сполученого Королівства», «Уолш проти Сполученого Королівства», «Гогітідзе та інші проти Грузії»), а у рішенні «Гогітідзе та інші проти Грузії» від 12 травня 2015 р. [21] вказує на пропорційність активів, що підлягають стягненню, та допускає переведення тягаря доведення законності походження майна, конфіскацію майна, змішаного із законним майном, і вводить поняття володіння майном без необхідної добросовісності.

В українській правовій системі для застосування цього механізму необхідно довести зв'язок активу з особою та те, що його набуто не за законні доходи, тобто фактично йдеться про спрямування механізму як проти активу (*in rem*), так і проти особи (*in personam*), що відрізняє його від класичних моделей цивільної конфіскації, які спрямовано лише проти активу та яку може бути застосовано у зв'язку з доведенням, що актив отримано у зв'язку із вчиненням злочину або початком процедури притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Незважаючи на відмінності, країни та території, які дотримуються континентального права, використовують у своїй моделі конфіскації необґрунтованих активів принципи загального права, і навпаки. Так, у канадській провінції Квебек, юрисдикції з континентальною правовою системою, у рішенні цивільних справ керуються принципом порівняння ймовірностей, а не відсутністю обґрунтованих сумнівів (або «глибокої переконаності») – критерію доведеності, характерного для юрисдикцій із континентальною правовою системою.

Порівнюючи у німецькому й англійському праві поняття «безпідставне збагачення», котре є первинним для можливості застосування процедури визнання активів необґрунтованими, провідний цивіліст Р. Ціммерманн вбачав відмінність між ними по розподілу тягаря доведення: за англійським правом тягар відсутності підстави для отримання майна лежить на позивачі (суб'єктивний підхід), а за німецьким – існує презумпція необґрунтованості збагачення (об'єктивний підхід) [22, с. 5].

Необхідно погодитися із твердженням Т.М. Хутор про те, що українська модель цивільної конфіскації тісно пов'язана з інститутом незаконного збагачення і фактично є її «процесуально полегшеною» версією [23, с. 8]. Український інститут «цивільної» конфіскації об'єднує ознаки світових механізмів конфіскації без обвинувального вироку суду (англ. *non conviction based forfeiture*, NCB вилучити активи, раніше отримані як доходи з джерел, які неможливо законно обґрунтувати та зменшити вигоду від використання посади задля отримання незаконних доходів) і механізм необґрунтованих активів (англ. *unexplained wealth mechanism*, UWM, основна функція – зобов'язати пояснити законне походження свого майна) [24, с. 66].

І.Б. Юрчишин залежно від криміналізації незаконного збагачення розподіляє країни на дві групи: 1) ті, що встановили окрему відповідальність за незаконне збагачення (Литва, Молдова, Аргентина, Латвійська республіка); 2) у зв'язку з ратифікацією Конвенції ООН проти корупції не вносили жодних змін до Кримінального кодексу (Данія, Бельгія, Франція, ФРН, Ірландія, Швеція, Португалія, Польща, США) [25, с. 181–183].

Більшість країн, які встановили окрему відповідальність за незаконне збагачення, передбачили застосування «цивільної» конфіскації *in rem*. Ірландія та США, котрі не криміналізували незаконне збагачення, також мають інститут «цивільної» конфіскації. З урахуванням викладеного криміналізація незаконного збагачення або відсутність такої не є визначальними для наявності механізмів «цивільної» конфіскації.

У 2018 р. Велика Британія ввела новий захід протидії корупції, відомий як механізм виявлення непоясненого збагачення («*unexplained wealth order*») у Законі про кримінальні фінанси 2017 р., якщо іноземною посадовою особою набуто актив у розмірі понад 50 000 фунтів стерлінгів і законний дохід є недостатнім для набуття такого активу, то активи підлягають стягненню в дохід держави [26].

Вказаний механізм за своєю суттю близький до українського інституту ВНА, проте у Великій Британії застосовується лише щодо іноземців.

У Великій Британії вказаний механізм «unexplained wealth order» існує поруч із інститутом цивільної конфіскації *in rem*, закон про яку дозволяє державі або власнику активів, що є обвинуваченим у кримінальній справі, клопотати про відстрочення або зупинення у справі про цивільну конфіскацію до завершення розслідування або ухвалення вироку у кримінальній справі.

У США для застосування процедури цивільної конфіскації необхідно довести зв'язок майна із конкретною злочинною діяльністю зазвичай у сфері незаконного обігу наркотиків та організованої злочинності.

У Колумбії, країні, близькій за рейтингом сприйняття корупції до України, механізм визнання необґрунтованими активів застосовується за схожою процедурою, проте через значну його регламентацію і детальність він затягується на роки та не є ефективним [27].

У Литві за загальним правилом процедура цивільної конфіскації не може бути розпочата до завершення кримінального переслідування, як виняток, у разі початку процедури цивільної конфіскації повідомлення особі про підозру в рамках кримінального провадження не зупиняє цивільну процедуру. Підставою для ініціювання процедури цивільної конфіскації є виявлення активів особи, що не відповідають її законним доходам, у розмірі понад 100 000 євро та зв'язок цих доходів зі злочинами, визначеними відповідним законом.

У Таїланді закон про цивільну конфіскацію дозволяє її проведення одночасно із кримінальним переслідуванням особи, але у цьому разі закон повинен передбачати, що інформацію, отриману від власника активів, не можна використовувати проти нього у кримінальному провадженні [20, с. 55].

В Україні у разі виявлення необґрунтованих активів вартістю, нижчою від тієї, за якої настає притягнення до кримінальної відповідальності, та подання позову про визнання необґрунтованими активів і їх стягнення у дохід держави не визначено, що має відбуватися із цивільною справою у разі виявлення нових необґрунтованих активів, які у сумі з активами, щодо яких ініційовано цивільний позов, становитимуть предмет кримінального правопорушення незаконного збагачення.

У Грузії цивільна конфіскація відбувається у межах процедур адміністративного судочинства

за умови того, що стосовно особи, з якою пов'язуються відповідні активи, висунуто кримінальне обвинувачення [21].

У Російській Федерації із 2013 р. введено процедуру, за якою, при виявленні невідповідності витрат публічної особи їх загальному доходу за останні три роки, уповноважені прокурори звертаються до суду із заявою про звернення до доходу держави активів, щодо яких цією особою не представлено відомостей, що підтверджують їх придбання на законні доходи, або про стягнення у дохід Російської Федерації грошової суми, еквівалентної вартості такого майна, якщо звернення на нього є неможливим [28]. Водночас із 2013 до 2017 рр. було розглянуто лише 19 позовів прокурора, з яких 12 задоволено, у задоволенні 7 відмовлено [29]. Вказана статистика свідчить про те, що часові межі такого механізму спричиняють його низьку ефективність і невідповідність суспільному запиту.

Положення про незрозуміле багатство останніми роками успішно використовують в Італії стосовно мафії. Північна територія та Західна Австралія також мають схеми нез'ясованого багатства. Зокрема, у 2003 р. у Північній території та Західній Австралії було вилучено понад 40 млн доларів США у вигляді ймовірно злочинних активів у межах положень про нез'ясоване багатство [30, с. 134–138].

У королівстві Бельгія та королівстві Нідерланди, незважаючи на відсутність інституту цивільної конфіскації, цікавим є досвід вилучення, управління та конфіскації криптовалюти. Так, у Бельгії після вилучення криптовалюти органи досудового розслідування або прокуратури передають їх в управління спеціалізованій організації, котрі здійснюють їх управління до постановлення вироку. Після постановлення обвинувального вироку відбувається їх реалізація на аукціоні за найвищою запропонованою ціною, і відповідна сума конфіскується у дохід держави. У разі постановлення виправдувального вироку активи повертаються особі. У Нідерландах після вилучення криптовалюти органи досудового розслідування або прокуратури передають їх спеціалізованій установі для реалізації у дводенний строк на аукціоні. Грошова сума, за яку реалізовано криптовалюту, зберігається на депозитному банківському рахунку до набрання законної сили судовим рішенням. У разі постановлення обвинувального вироку грошові кошти стягуються у дохід держави, у разі постановлення виправдувального – повертаються особі.

Основні аргументи на користь використання цивільного процесу у протидії злочинності М. Колінз і К. Кінг зводять до [31]: нижчого рівня стандартів доказування – «балансу можливостей», відсутності встановлення вини окремої особи; неможливості притягнути до кримінальної відповідальності найвищі ієрархічні рівні організованої злочинності; ефективності та швидкості цивільного процесу; позбавлення злочинності фінансових стимулів; виконання профілактичної, відновлювальної та стримувальної функції; сприяння виявленню та засудженню винної особи.

Вказані ж переваги у своїй праці називає Т.М. Хутор, акцентуючи увагу на таких перевагах української моделі, як: стандарт доведення на рівні «переваги доказів» і встановлення динамічного тягаря доведення, можливість конфіскації активів, коли відкрито кримінальне провадження неможливо із процесуальних чи технічних причин або його закрито; доказів, які підтверджують, що доходи отримано незаконно, недостатньо для доведення кримінального стандарту доказування «поза розумним сумнівом»; ускладнено процедуру розслідування щодо окремих категорій осіб, підозрюваних наділений великою владою і має можливість тиску на свідків, знищення доказів вчинення злочину тощо [24, с. 8].

У зарубіжній літературі визначено принципи, у тому числі чіткість і ясність правових норм, яким має відповідати інститут визнання необґрунтованими активів і їх стягнення у дохід держави для ефективного його застосування, що відображено у судовій практиці іноземних держав [20, с. 51–162].

Отже, в українській моделі підстави та порядок конфіскації необґрунтованих активів має бути сформовано максимально чітко без подвійного тлумачення.

Для розрахунку розміру необґрунтованого активу в США використовується метод «чистої вартості», що, як метод непрямих доказів, складається із п'яти етапів, таких як: 1) розрахунок чистої вартості у кінці оподаткованого року; 2) віднімання чистої вартості на початку того ж оподаткованого року; 3) додавання витрат, які не підлягають вирахуванню, включаючи витрати на проживання; 4) віднімання надходжень із неоподаткованих джерел доходу; 5) порівняння отриманої суми із сумою оподаткованого доходу, що повідомляється платником податків для визначення суми заниження [33, с. 60].

Сьогодні в українській моделі ВНА [12] витрати особи не враховуються у розрахунку розміру необґрунтованого активу. Також не визначено поря-

док дій у разі неможливості здійснення обрахунку витрат особи та який їх розмір має обраховуватися для визначення розміру необґрунтованого активу.

Висновки:

1. Інституту ВНА є лише одним із можливих напрямів протидії незаконному збагаченню.

2. Міжнародний досвід свідчить про ефективне використання країнами континентального права механізму конфіскації необґрунтованих активів або активів, які не можна пояснити законними доходами, у межах цивільного судочинства, незважаючи на його первинне розповсюдження у країнах загального права.

3. Ефективне застосування інституту ВНА є можливим за умови відповідності міжнародним договорам і практиці ЄСПЛ.

4. У Цивільному процесуальному кодексі України (далі – ЦПК України) доцільно передбачити можливість зупинення розгляду цивільної справи до завершення досудового розслідування кримінальної справи щодо незаконного збагачення у разі виявлення нових необґрунтованих активів, які у сумі з активами, щодо яких ініційовано цивільний позов, становитимуть предмет кримінального правопорушення незаконне збагачення. Зокрема, ч. 1 ст. 251 ЦПК України доповнити п. 7 такого змісту: «У разі виявлення нових необґрунтованих активів, які у сукупності з активами, щодо яких ініційовано позов про визнання активів, необґрунтованими та їх стягнення у дохід держави є предметом кримінального правопорушення незаконне збагачення на підставі витягу з Єдиного реєстру досудових розслідувань». Ч. 1 ст. 253 ЦПК України доповнити п. 5-1 такого змісту: п. 7 до набрання законної сили судовим рішенням: за результатом оскарження рішення слідчого або прокурора, передбаченого ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України; постановленим у порядку, передбаченому ст. 288, 373 або 513 Кримінального процесуального кодексу України.

5. Аналізуючи досвід іноземних держав і праці науковців, можна стверджувати, що ефективне застосування механізму визнання необґрунтованими активів у разі їх оформлення на третіх осіб можливе за умов чіткої правової регламентації понять та умов визначення можливості стягнення відповідних активів, у тому числі оформлених на номінальних власників.

6. У законодавстві доцільно закріпити положення, що не лише законні доходи враховуються для розрахунку вартості можливо необґрунтованих активів, а й витрати протягом звітнього

періоду, які можливо обрахувати за банківськими виписками та даними, зазначеними у декларації особи. У разі неможливості здійснити обрахунки витрат за банківськими виписками передбачити можливість врахування необхідності трикратного розміру прожиткового мінімуму [34] як витрат на одну особу, що здійснюється на місяць, і здійснити розрахунок, виходячи з такого розміру витрат на проживання, за відповідний період.

7. В Україні доцільно запровадити можливість визнання необґрунтованими активами криптовалюти і, користуючись досвідом Нідерландів та Бельгії, ввести інститут управління спеціалізованими організаціями вилученими та необґрунтованими активами у вигляді криптовалют або їх реалізації та передачі виручених коштів на депозитний рахунок уповноваженого органу до набрання законної сили судовим рішенням.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Чернявський С.С., Вознюк А.А. Зарубіжний досвід правової протидії незаконному збагаченню. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. № 17 (1). С. 79–89.
2. Гловюк І.В. Позовне провадження у справах про визнання необґрунтованими активів та їх витребування і «кримінальна спеціальна конфіскація»: питання кореляції. *Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції ім. Ю.С. Червоного (м. Одеса, 16 листопада 2018 р.) / за заг. ред. Н.Ю. Голубевої. Одеса: Фенікс, 2018.
3. Мамницький В.Ю., Лебедєва А.Л. Пред'явлення позову про визнання необґрунтованими активів та їх витребування: надане законом право чи помилка законодавця. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 67. 96 с.
4. Філатов Н.Ю. Новели законодавства України щодо конфіскації майна: порівняльно-правовий аналіз, Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 94-й річниці з дня народження доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента АН УРСР В.П. Маслова. Харків: Право, 2016.
5. Кіріак О.В. Провадження у справах про визнання необґрунтованими активів та їх витребування. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні*: Матеріали Міжнародної наукової конференції (Чернівці, 26–27 жовтня 2017 р.). Чернівці: Технодрук, 2017. 332 с.
6. Цивільне процесуальне право України: підручник / Ясинюк М.М., Курило М.П., Кіріак О.В., Білоусов Ю.В., Кармаза О.О., Запара С.І. та ін.; за заг. ред. М.М. Ясинюка. Київ: Аперта, 2016. 576 с.
7. Кіріак О.В. Провадження у справах про визнання необґрунтованими активів та їх витребування. *Проблеми модернізації приватного права в умовах євроінтеграції*: збірник наукових праць / за заг. ред. Ю.В. Білоусова; НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, Хмельницький університет управління та права. Хмельницький: ФОП Мельник А.А., 2015. 532 с.
8. Хавронюк М.І. Спецконфіскація: покарання без вироку суду, або покарання без злочину. *Юридичний вісник України*. № 1–2. 2017.
9. Навальнєва Н.М. Підстави та порядок визнання майна необґрунтованими активами та його витребування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 4. С. 121–125. URL: http://www.pap.in.ua/4_2018/32.pdf (дата звернення 25.12.2021).
10. Хутор Т.М. Стягнення активів у дохід держави в результаті визнання їх необґрунтованими: прихований вид покарання. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2021. Т. 7. 101 с.
11. Михайленко, Д.Г. Регламентация правовых последствий незаконного збагачення. *Профілактика корупційних правопорушень*: науково-практична конференція, 7 квітня 2015 р., м. Харків: зб. тез доп. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. С. 170–178.
12. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-20#Text> (дата звернення 25.12.2021).
13. Конвенція Організації об'єднаних націй проти корупції, 31.10.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення 25.12.2021).
14. Про заморожування та конфіскацію засобів і доходів, одержаних злочинним шляхом, в Європейському Союзі: Директива Європейського парламенту і Ради 2014/42/ЄС від 03.04.2014 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/2014-42-es.pdf> (дата звернення 25.12.2021).
15. Гражданское и торговое право капиталистических государств / отв. ред. Васильев Е.А. Москва: Междунар. отношения, 1993. 560 с.
16. Bikelis, S. Prosecution for illicit enrichment: the Lithuanian perspective. *Journal of Money Laundering Control*. 2017. № 20 (2). С. 203–214. doi: <https://doi.org/10.1108/JMLC-07-2016-0029>.
17. Колотило О.О. Конфіскація поза межами кримінального переслідування: цивільна конфіскація: міжнародно правовий аспект. *Наукові записки інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 3. С. 81–88.
18. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text.
19. Резолюція 2218 (2018), Боротьба з організованою злочинністю за допомогою конфіскації злочинних активів, прийнята Асамблеєю 26 квітня 2018 р. URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTMLN.asp?fileid=24761&lang=en> (дата звернення 25.12.2021).
20. Возврат похищенных активов: Руководство по конфискации активов вне уголовного производства / Т. Гринберг, Л. Сэмюэль, В. Грант, Л. Грей; пер. с англ. Москва: Альпина Паблицерз, 2010. 356 с.
21. Справа «Гогітідзе та інші проти Грузії»: Рішення Європейського Суду з прав людини від 12 травня 2015 р. URL: <https://courses.ed-era.com/assets/courseware/9e466733eab9aeb296f9e4ce7973e27c/asset-v1:EdEra+HR201+hr201+type@asset+block/1P1-Gogitidze.pdf> (дата звернення 25.12.2021).

22. Johnston D., Zimmermann R. *Unjustified Enrichment: Key Issues in Comparative Perspective*. Cambridge University Press, 2002. P. 5.
23. Хутор Т.М. Цивільна конфіскація необґрунтованих активів крізь призму захисту права власності. Київ : ТОВ РЕД ЗЕТ, 2020. 40 с.
24. Хутор Т.М. стягнення активів у дохід держави в результаті визнання їх необґрунтованими: прихований вид покарання? Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2021. Т. 7. 101 с.
25. Юрчишин І.Б. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення: зарубіжний досвід правової регламентації. Прикарпатський юридичний вісник. 2020. № 6 (35). URL: <http://pyuv.onua.edu.ua/index.php/pyuv/article/view/715/1051> (дата звернення 25.12.2021).
26. Julien R. (2018). Unexplained Wealth Orders (UWOs) Under the UK's Criminal Finances Act 2017: The Role of Tax Laws and Tax Authorities in its Successful Implementation (February 21, 2018). *2nd High-Level Conference on High Net-Worth Individuals: The Challenge They Pose for Tax Administrations, FIUs and Law Enforcement Agencies*. URL: <https://ssrn.com/abstract=3151969> (дата звернення 02.01.2022) doi: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3151969>
27. Francisco E. Thoumi & AmrceLa AnzoLa: Extra-Legal Economy, Dirty Money, Illegal capital inflows and outflows and money Laundering in Colombia 3a How Effective Are Unexplained Wealth Orders? / TQ Legal. 2019. URL: <https://tqlega.co.uk/blog/how-effective-are-unexplained-wealth-orders/>
28. Федеральний закон Російської Федерації Про контроль за відповідністю витрат осіб, що займають державні посади та інших осіб їх доходам. URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody&nd=102161337>, (дата звернення 01.01.2021).
29. Огляд судової практики у справах за заявами прокурорів про звернення в дохід Російської Федерації майна щодо якого згідно з законодавством про протидію корупції не надано доказів набуття його за законні доходи, затверджений Президіумом Верховного Суду Російської Федерації від 30 червня 2017 р. URL: https://minpromtorg.gov.ru/docs/#!obzor_sudebnoy_praktiki_po_delam_po_zayavleniyam_prokurorov_ob_obrashnenii_v_dohod_rossiyskoy_federacii_imushhestva_v_otnoshenii_kotorogo_ne_predstavleny_v_sootvetstvi_s_zakonodatelstvom_o_protivodeystvii_korruptsii_dokazatelstva_ego_priobreteniya_na_zakonnye_dohody (дата звернення 01.01.2021).
30. Зарубежний опыт конфискации денежных средств или иного имущества, приобретенных неправомерно : монография / Прасолов В.И., Фешина С.С., Николаев Д.А., Райлян А.И., Сидоренко Г.Г., Кашурников С.Н. ; под общ. ред. В.И. Прасолова. Прометей, 2021. 232 с.
31. Collins, M., & King, C. The disruption of crime in Scotland through non-conviction based asset forfeiture. *Journal of Money Laundering Control*. 2013. № 16 (4). С. 379–388. doi: 10.1108/JMLC-07-2013-0023.
32. Цивільний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення 13.01.2022).
33. URL: <https://kyiv.molod-kredit.gov.ua/zhytlovi-prohramy/kredyt-z-statutnoho-kapitalu> (дата звернення 01.01.2021).

Вороніжський Ярослав Володимирович

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВИЗНАННЯ НЕОБҐРУНТОВАНИМИ АКТИВІВ І ЇХ СТЯГНЕННЯ У ДОХІД ДЕРЖАВИ

Статтю присвячено актуальним науковим і практичним проблемам функціонування інститутів протидії незаконному збагаченню в Україні та світі. Сформульовано позицію, що застосування інституту визнання необґрунтованими активів і стягнення їх у дохід держави є лише одним із можливих напрямів протидії такому корупційному явищу, як незаконне збагачення. Автором за допомогою порівняння систем конфіскації необґрунтованих активів у країнах загального та континентального права зроблено висновки про те, що, незважаючи на первинне розповсюдження такого механізму у країнах загального права, його імплементація у країнах континентального права є успішною.

Ефективне застосування інституту ВНАСДД є можливим за умови відповідності міжнародним договорам і практиці ЄСПЛ.

За результатами аналізу законодавчого досвіду іноземних держав і науковців зроблено умовивід щодо доцільності вироблення законодавчої процедури можливості зупинення розгляду цивільної справи щодо визнання необґрунтованими активів і стягнення їх у дохід до завершення розслідування кримінальної справи щодо незаконного збагачення у разі виявлення нових необґрунтованих активів, які у сукупності з активами, щодо яких ініційовано цивільний позов, становитимуть предмет кримінального правопорушення незаконне збагачення. Внаслідок такого аналізу запропоновано внести зміни до ст. 251 та 253 ЦПК України.

Автором досліджено переваги та недоліки застосування інституту визнання необґрунтованими активів і стягнення їх у дохід держави у рамках цивільного процесу, зроблено висновок про ефективність саме цивільної процедури цього механізму. За допомогою вивчення методу «чистої вартості» встановлено, що для розрахунку розміру необґрунтованих активів треба враховувати не лише законні доходи особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування та членів її сім'ї, а й витрати протягом звітного періоду.

У статті запропоновано впровадити можливість визнання необґрунтованими активами криптовалют та управління спеціалізованими організаціями вилученими та необґрунтованими активами у вигляді криптовалют або їх реалізації та передачі виручених коштів на депозитний рахунок уповноваженого органу до набрання законної сили судовим рішенням.

Ключові слова: визнання необґрунтованими активів, цивільна конфіскація, незаконне збагачення, витрати, криптовалюта.

Voronizhskiy Yaroslav

FOREIGN EXPERIENCE OF RECOGNITION OF UNEXPLAINED ASSETS AND THEIR FORFEITURE INTO STATE REVENUE

The article is devoted to the relevant scientific and practical problems of fighting illicit enrichment in Ukraine and in the world. It was concluded that the institution of recognizing unexplained assets and their forfeiture to the state budget is only one of the possible ways to combat such corruption phenomenon as illicit enrichment. By comparing the mechanisms for confiscation of unexplained assets in common and continental law countries, the author concludes that despite the primary spread of this mechanism in common law countries, its implementation in continental law countries is successful.

It was determined that the effective application of the institution of the ECHR is possible only if it complies with international agreements and the practice of the ECHR.

From the analysis of foreign legislative practice it was deduced that in the case of civil proceedings based on illegal assets the Ukrainian law system requires a legislative procedure that, upon discovering additional illegal assets that together with the previous ones constitute a criminal offense, allows a suspension of the said proceedings until the criminal investigation of illicit enrichment is completed.

The author analyses the advantages and disadvantages of using the institution of the recognition of unfounded assets and collecting them as the state revenue in civil proceedings, as well as the effectiveness of the civil procedure of this mechanism. By studying the method of “net worth” as an indirect evidence method, it was discovered that for the correct calculation of the amount of unjustified assets it’s necessary to take into account not only the legal income of officials and their family members, but also their expenses during the reporting period.

The author proposes to introduce the mechanism of recognizing cryptocurrency assets as unjustified assets, as well as the institution of management, by specialized organizations, of seized unexplained assets in the form of cryptocurrencies, or, alternatively, conversion to cash and holding them in a special deposit account of an authorized body while the case is awaiting the court decision.

Key words: recognition of unexplained assets, civil forfeiture, illicit enrichment, expenses, cryptocurrency.